

تأثیر اجرای طرح پروانه گذر مرزی بر روابط ایران و ترکمنستان

سید عباس احمدی^۱، الهام سادات موسوی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۲۰

چکیده

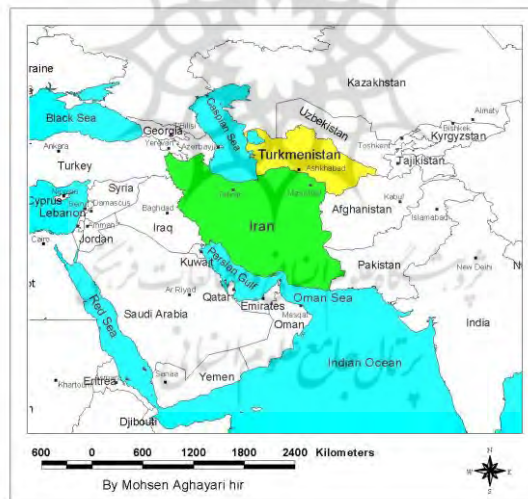
اندکی قبل از فروپاشی نظام دو قطبی، همکاری مقامات شوروی پیشین با ایران به تحول بزرگی در مناطق مرزی دو کشور منجر شد. در اثر این همکاری، در تاریخ ۱۳۶۸/۱۱/۲۶ مطابق با ۱۵ فوریه ۱۹۹۰ م، یادداشت تفاهمی بین ایران و شوروی منعقد شد که از نظر زمانی اجرای آن با تشکیل جمهوری‌های مستقل در ماورای مرزهای شمالی ایران همزمان شد. بر اساس مفاد این یادداشت تفاهم، تسهیلاتی در عبور و مرور ساکنان مرزی در نظر گرفته شد؛ از جمله اینکه آنها با دریافت پروانه گذر مرزی می‌توانند هر سال چهار بار تا شعاع ۴۵ کیلومتری به آن سوی مرز مسافرت کنند. در این تحقیق به بررسی سیر موضوعی طرح پروانه گذر مرزی پرداخته شده و به برخی از ویژگی‌های آن، به ویژه در ارتباط با جمهوری ترکمنستان - به عنوان یکی از کشورهایی که با فروپاشی شوروی استقلال خود را به دست آورد - اشاره شده است. نتیجه تحقیق نشان داد، چون یادداشت تفاهم اولیه مربوط به طرح گذر مرزی میان ایران و اتحاد جماهیر شوروی منعقد شد ولی در عمل این جمهوری ترکمنستان بود که طرف ایران قرار گرفت، بنابراین در مجموع، دگرگونی‌های فراوانی در این باره ایجاد شد. از طرفی اجرای این طرح در مناسبات ایران و ترکمنستان، تأثیرات زیادی داشت. تسهیل عبور و مرور ساکنان مناطق مرزی و فراهم شدن زمینه برقراری تماس‌های بین اتباع مرزنشین دو کشور از نخستین پی آمدهای این امر بوده است.

واژه‌گان کلیدی: پروانه گذر مرزی، گذرنامه، مرز، ایران، ترکمنستان.

مقدمه

به دنبال فروپاشی اتحاد شوروی در ۱۹۹۱ و پیدایش جمهوری ترکمنستان در آسیای مرکزی، فصلی جدید در روابط ایران با کشور جناح شمال خاوری‌اش به وجود آمد. کشور جدید شکل گرفته (ترکمنستان) روابط خود را با ایران بر اساس درک مثبتی از همکاری‌های مرزی شروع کرد و تعدادی قرارداد دوستانه و همکاری اقتصادی با ایران منعقد ساخت (مجتهد زاده، ۱۳۸۶: ۸۰). این درک مثبت ناشی از واقعیت‌های جغرافیایی بود. دو کشور نزدیک به ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند (خطابی، ۱۳۷۵: ۱۱۹). همچنین هر دو در دریای خزر هم کرانه‌اند. با این حال، ترکمنستان بر عکس ایران کشوری محاصره شده در خشکی است و دسترسی مستقیم یا آسان به راه‌های دریایی ندارد. اگر چه بازرگانی دریایی دو کشور در خزر ممکن است، ولی این همکاری نمی‌تواند مسئله عدم دسترسی دریایی به بازارهای جهانی را برای این کشور حل کند. این انزوای نسبی و عدم دسترسی به آبهای آزاد، وجود مرزهای طولانی با ایران و بهره‌مندی ایران از هزاران کیلومتر ساحل در خلیج فارس و دریای عمان باعث شده تا همکاری با ایران برای این کشور مهم و دارای ارزشی حیاتی باشد. شاید به همین دلیل دو کشور تلاش کردند علاوه بر پایتخت‌ها، در دیگر شهرهای یکدیگر نیز نمایندگی تأسیس کنند. در حال حاضر، ایران علاوه بر سفارت خود در عشق‌آباد، در شهر «مرو» (در جنوب ترکمنستان) دارای کنسولگری بوده و ترکمنستان نیز به جز سفارت خود در تهران، در مشهد کنسولگری دارد (حسینی، ۱۳۸۷). البته ارتباط ترکمنستان با دریاهای آزاد به صورت غیر مستقیم و از طریق افغانستان و پاکستان نیز غیر ممکن نیست، ولی به دلیل شرایط نامساعد ژئومورفولوژیک و ناامنی‌های موجود این امر مورد توجه قرار نمی‌گیرد. مسیر ایران برای ترکمنستان بدون

واسطه و مطمئن است. امکانات ارتباطی و بنادر ایران نیز شرایط مناسب‌تری را عرضه می‌کنند. بنابراین، تنها راه عملی حل مشکل جغرافیایی دسترسی این کشور به خلیج فارس و دریای عمان، گسترش شبکه‌هایی از راه و راه آهن و لوله‌های نفتی و گازی است. ترکمنستان از طرفی دروازه ارتباطی ایران به دیگر کشورهای آسیای مرکزی است. بنابراین در هر گونه همکاری کشورهای این منطقه با ایران به ناچار باید ترکمنستان را در نظر گرفت. مثلاً در اثر قراردادی که در دسامبر ۱۹۹۱ میان قزاقستان و ایران امضاء شد، همه جمهوری‌های آسیای مرکزی و به خصوص ترکمنستان از امکان ارتباط داشتن شبکه راه آهن به خلیج فارس از راه ایران برخوردار شدند (Report In the Echo of Iran, 1991: 6).

موقعیت ایران و ترکمنستان در آسیا

همچنین در ژوئن ۱۹۹۵ ایران، ترکمنستان و ارمستان قرارداد سه جانبه ای را برای گسترش بازرگانی زمینی میان سه کشور امضاء کردند (Ettelaat International 10: 1995, London). ماه مارس آن سال شاهد به هم پیوستن شبکه راه آهن آسیای مرکزی به شبکه راه آهن ایران بود. این دو شبکه راه آهن در حضور شماری زیادی از سران دول منطقه یا نمایندگان آنان، به هم وصل شدند. سران کشورهای شرکت کننده در این مراسم، موقعیت جغرافیایی ایران را، به عنوان پل اصلی برای دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به دنیای خارج تعریف کردند (همان). هندوستان و ترکمنستان نیز در تاریخ ۲۲ فوریه ۱۹۹۷ با ایران قراردادی برای گسترش ارتباطات ترانزیتی امضاء کردند که با واکنش منفی ایالات متحده روبرو شد. به دنبال این اتفاقات، رؤسای جمهوری ایران و ترکمنستان در دسامبر ۱۹۹۷ خط لوله جدید گاز را میان دو کشور افتتاح کردند.

در تمام سالهایی که از عمر جمهوری ترکمنستان می گذرد، مرزهای این کشور با ایران و مناطق مرزی دو کشور پایداری و اعتماد را تثبیت کرده اند. به نسبت سایر کشورها در اینجا اختلافات و منازعات مرزی بسیار ناچیز بوده و مقامات محلی به بهترین شکل، مانع از بروز کشمکش و درگیری شده اند. قاچاق مواد مخدر، مهاجرت های غیر قانونی و جرائم سازمان یافته که در مرزهای ایران با افغانستان و پاکستان خودنمایی می کند، در مرز ایران با ترکمنستان دیده نمی شود. در مجموع، این مرزها نشان دادند که مرزهای دوستی و همکاری میان دو ملت هستند و حتی می توانند زمینه را برای همگرایی بیشتر آماده سازند. بدیهی است استفاده از ساز و کارهای قانونی، نظیر طرح پروانه گذر مرزی در این زمینه مؤثر بوده است که این مسئله مورد بحث این مقاله است.

روش تحقیق

روش انجام این تحقیق توصیفی و تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق از روش کتابخانه‌ای (اسناد، کتب، مقالات، متون)، مراجعه به پایگاه‌های مرتبط با تحقیق در شبکه اینترنت، مصاحبه با کارشناسان و مسئولین مرزی استفاده شده است.

بحث نظری؛ ارتباط و همکاری در روابط بین کشورها

در روابط بین الملل، ارتباطات یکی از شرایط لازم برای همکاری است. گفته می‌شود ارتباطات بین المللی به مذاکرات بین المللی، مذاکرات بین المللی به همکاری بین المللی و همکاری بین المللی به همگرایی بین المللی می‌انجامد. از آن جا که همگرایی، مرحله نهایی فرآیند همکاری است، فرآیند ارتباطی باید ذاتاً متضمن رابطه متقابل یا بازخوران بین واحدهای تشکیل دهنده یک نظام بین المللی باشد (دویچ و دیگران، ۱۳۷۵: ۸۳۴).

به طور کلی ارتباط بین کشورها ممکن است به صورت خصمانه یا به شکل دوستانه شکل یابد. اگر چه دانشمندان و زمامداران برخی کشورها برای حفظ روابط دوستانه تلاش بسیاری انجام داده و می‌دهند، با این حال در بعضی موارد مناسبات دوستانه مبدل به روابط خصمانه که مهمترین نوع آن جنگ است می‌شود و این روابط نیز منشأ آثار حقوقی و سیاسی مهم می‌باشد. اگر به تاریخ جهان نظری بیفکنیم بخوبی ملاحظه می‌کنیم که تشکیل عده‌ای از ممالک و تغییر حدود و ثغور عده‌ای دیگر در نتیجه روابط خصمانه یعنی جنگ بوده است (صفدری، ۱۳۴۲: ۲۱). در عین حال این تغییر و تحولات عمدتاً به زمانهای قدیم بر می‌گردد. زیرا به تدریج که دولتها و ملتها احساس احتیاج به یکدیگر کردند و روابط

خود را بر اصل تعاون اجتماعی بنیاد نهادند، روابط دوستانه به عنوان اصل مناسبات بین الملل شناخته شد (همان: ۱۹).

در حال حاضر و با توجه به جنبه‌های جدید زندگی امروزی، برای هیچ ملتی میسر نیست که در چهاردیواری سرزمین کشور خود محصور بماند. حس کنجکاو، نوع پروری، ارضاء نیازمندی‌های روزانه و میل به تجدید عادات و رسوم، آمیزش بین الملل را ایجاب کرده و یک جریان داد و ستد جهانی به وجود می‌آورد که اثر این جریان، در صحنه جهانی روابط خصوصی افراد با یکدیگر، جلوه‌گر می‌شود. در سیستم بین المللی معاصر، ارتباط و مراوده بین کشورها نه تنها از طریق مجاری سیاسی و کنسولی افزایش یافته، بلکه ارتباط بین شهروندان کشورهای گوناگون نیز به علت پیشرفت وسایل ارتباطی و نیز از طرق بازرگانی و جهانگردی افزایش یافته است (عامری، ۱۳۷۰: ۱۶۸). در نتیجه می‌توان گفت هم کشورها برای تحصیل هدف و تأثیرگذاری بر محیط سیاسی و هم شهروندان به دلیل پی‌گیری خواسته‌های خویش، با هم روابط متقابل برقرار می‌کنند. این روابط متقابل به نظر پوچالا در سه نوع زیر شکل می‌گیرد:

نوع اول - همکاری متقابل؛ اگر دو یا چند کشور که با هم رابطه برقرار می‌کنند، در صدد کسب هدفهایی باشند که با هم تضاد زیادی نداشته باشند و هر یک سعی کنند سایرین را نیز در تحصیل هدف کمک نموده و یا لاقلاً مانعی در راه تحصیل آن ایجاد نکنند، در چنین صورتی رابطه همکاری متقابل بین آنها شکل گرفته است.

نوع دوم - رقابت متقابل؛ در روابط رقابت آمیز، هر یک از کشورها دارای هدف یا هدف‌هایی هستند که با هدف‌های واحدهای سیاسی دیگر کاملاً متفاوت است. در روابط رقابت آمیز معمولاً یک طرف برنده و طرف دیگر بازنده خواهد شد.

نوع سوم - روابط متقابل آمیخته با همکاری و رقابت؛ در این نوع روابط که ترکیبی از همکاری و رقابت مورد نظر است، واحدهای عضو، در برخی مسائل با هم توافق داشته و در مسائل دیگر با هم در تضاد هستند. مثال بارز این نوع روابط را می‌توان در روابط متقابل بین امریکا و شوروی سابق، پس از اعلام اصل «همزیستی مسالمت آمیز» از طرف شوروی‌ها، مشاهده کرد (همان: ۱۳۲).

یافته‌های تحقیق

۱- تعریف پروانه گذر مرزی

پروانه گذر سندی است که در حکم گذرنامه بوده و در مناطق مرزی زمینی و آبی برای مرزنشینان صادر می‌شود. این سند هویتی به استناد قراردادهای مشترک مرزی و یا مصوبه هیأت وزیران جهت مرزنشینان صادر می‌گردد و در مرزهای کشور دارای عناوین مختلفی به شرح زیر است:

- در مرز ایران با کشورهای ترکمنستان، آذربایجان و ارمنستان تحت عنوان پروانه گذر مرزی؛

- در مرز ایران با کشورهای پاکستان و ترکیه تحت عنوان پروانه عبور؛

- در مرز ایران با کشور افغانستان تحت عنوان برگه معرفی عبور؛

- در مرز ایران با کشور عراق تحت عنوان گواهی عبور؛

- در سواحل خلیج فارس و دریای عمان تحت عنوان گذرنامه مرزی (مباحثی از مرزبانی،

۱۳۷۷: ۱۴).

فصل هشتم قانون گذرنامه مصوب اسفندماه ۱۳۵۱ شامل مواد ۲۹ و ۳۰ به پروانه گذر اختصاص دارد. در ماده ۲۹ این قانون چنین آمده است: در موارد زیر به پیشنهاد وزارت کشور و تصویب هیأت وزیران به جای گذرنامه پروانه گذر صادر می‌شود. ۱- برای تشریف به مکه معظمه و عتبات مقدسه؛ ۲- برای کارکنان وسائط نقلیه آبی، هوایی و زمینی؛ ۳- برای رفت و آمد اتباع دولت شاهنشاهی که در نقاط مرزی کشور و نقاط واقع در سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان (دریای مکران) سکونت دارند به مناطق مرزی و نواحی جنوبی خلیج فارس (روزنامه رسمی کشور، ۱۳۵۲/۱/۳۰: شماره ۸۲۲۴).

۲- اعتبار پروانه گذر مرزی

میزان اعتبار پروانه‌های گذر مرزی بسته به کشور همسایه و نوع قراردادی که منعقد شده، متفاوت است. در عین حال، می‌توان پروانه‌های گذر را بر اساس تعداد دفعاتی که می‌توان با استفاده از آن از کشور خارج شد به دو گروه تقسیم کرد: گروه اول پروانه‌هایی که برای یک بار خروج از کشور معتبر بوده و همزمان با صدور، استفاده می‌شوند؛ مانند پروانه‌های گذر صادره در مرز مشترک ایران با کشورهای پاکستان، ترکیه، افغانستان و عراق.

گروه دوم، مواردی که برای بیش از یک بار خروج از کشور اعتبار دارد؛ مانند پروانه‌های گذر مرزی صادره در مرز مشترک ایران با کشورهای ترکمنستان، آذربایجان، ارمنستان و کشورهای سواحل خلیج فارس و دریای عمان.

۳- نقش پروانه گذر مرزی در بهبود روابط دو کشور

۳-۱: تسهیل تعامل مرزنشینان دو کشور

اجرای طرح پروانه گذر مرزی از طریق فراهم نمودن زمینه رفت و آمد شهروندان دو کشور که در مناطق مرزی ساکن هستند، به بهبود روابط دو کشور کمک کرده است. چرا که هر چه قدر تعاملات مرزنشینان با یکدیگر از سطح بالاتر و تکامل یافته تری برخوردار باشد، از یک طرف نشان از روابط خوب و حسنه دو کشور دارد و از طرف دیگر، حاکمان دو کشور را به سوی حفظ وضع مطلوبی که ایجاد شده است سوق می‌دهد. مسلماً هیچ کشوری نمی‌خواهد ناامنی و ناپایداری سیاسی و اقتصادی جایگزین وضعیت مطلوب و موجه مناطق مرزی شود.

اینکه اجرای طرح پروانه گذر مرزی، تعامل مرزنشینان دو کشور را تسهیل کرده به این دلیل است که گرفتن پروانه‌های گذر به نسبت گذرنامه‌های معمولی ساده‌تر است و اتباع مرزنشین ایرانی که در مناطق مرزی با ترکمنستان زندگی می‌کنند، برای دریافت گذر مرزی نیازی به رفتن به شهرهایی مثل مشهد، قوچان، بجنورد، گرگان و ... را ندارند و به سادگی می‌توانند به بخشداری‌های واقع در مناطق مرزی مراجعه کرده و بعد از پر کردن فرم مربوطه، پروانه گذر خود را از مسئولین مرزبانی مستقر در مناطق مرزی، دریافت کنند. در نتیجه متقاضیان در مدت زمان کوتاه‌تر و با صرف هزینه کمتری پروانه گذر مرزی می‌گیرند و به کشور مقابل سفر می‌کنند. به گونه‌ای که بر اساس اظهارات عنوان شده در بخشداری مرکزی سرخس برخی افراد حتی در عرض یک روز موفق به گرفتن پروانه گذر مرزی در این منطقه می‌شوند (سلطانی، ۱۳۸۳: مصاحبه حضوری).

آن‌ها همچنین برای مسافرت تا محدوده قانونی در کشور مقابل، نیازی به گرفتن ویزا ندارند و در واقع پروانه گذر برای دارنده آن به معنی داشتن هم گذرنامه و هم ویزاست. بدین ترتیب، عدم نیاز به اخذ روادید از کشور همسایه و حذف تشریفات مربوطه به آن، امکان تردد آسان‌تر را فراهم نموده است. بر این اساس، مرزنیسان با استفاده از تسهیلات این طرح، اقدام به مسافرت کرده و ضمن دیدار اقوام و فامیل خود، برخی کالاهای ارزان قیمت به خصوص مواد غذایی و بهداشتی را خریداری کرده و به کشور خود باز می‌گردند. آمارها گویای آن است که رفت و آمد مسافران به‌ویژه در سال‌های اولیه بسیار زیاد بوده است. به گفته یکی از اعضای شورای اسلامی شهر باجگیران، روزانه حدود ۲۰۰ تا ۳۰۰ نفر مسافر ترکمن تنها از مرز باجگیران به ایران وارد می‌شدند و حدود ۵۰۰ نفر ایرانی نیز از مناطق مختلف کشور به باجگیران مسافرت می‌کردند که بیشتر آنها به ترکمنستان نیز می‌رفتند و هدف عده‌ای نیز خرید از بازارچه مرزی بوده است (محمدخانی، ۱۳۸۳: مصاحبه حضوری). همچنین به گفته بخشدار لطف‌آباد، بین سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۰ به طور میانگین روزانه ۶۰۰ تا ۶۵۰ نفر مسافر ترکمن از طریق مرز لطف‌آباد به ایران وارد می‌شدند (مرادی مقدم، ۱۳۸۳: مصاحبه حضوری).

بدین ترتیب مواردی از جمله عدم نیاز به اخذ گذرنامه و رویداد، عدم نیاز به مسافرت و ایاب و ذهاب به شهرهای دورتر جهت گرفتن گذرنامه، کوتاه بودن زمان صرف شده جهت دریافت پروانه گذر و انجام تمامی کارهای آن در مناطق مرزی، پائین بودن هزینه مورد نیاز برای این امر، مجبور نبودن مسافران به پرداخت هزینه هتل در کشور مقابل، آن طور که در برخی تورهای مسافرتی معمول است، برای مسافرانی که قصد دیدار اقوام و خویشاوندان خود را دارند و یا بعد از چند ساعت اقامت در کشور همسایه به کشور خود

باز می‌گردند، آمار بالای تردد از معابر مرزی در سال‌های نخست، تأمین نیازهای اساسی مرزنشینان به‌ویژه اتباع ترکمن، همگی حاکی از تسهیل در امر رفت و آمد مرزنشینان دو کشور ایران و ترکمنستان دارد.

۲-۳: گسترش همکاری‌های مشترک

در سال‌های پس از استقلال ترکمنستان، با تدوین برنامه‌های مناسب و رشد اقتصادی قابل ملاحظه بنگاه‌های صنعتی و اقتصادی ایران، روابط دوجانبه با این کشور بهبود یافت. افتتاح منطقه ویژه اقتصادی سرخس در ۱۹۹۲، خط آهن مشهد-تجن-سرخس در سال ۱۳۷۵ و خط آهن بافق-بندرعباس اقدامات مهمی در جهت توسعه همکاری‌های تجاری، حمل و نقلی و ترانزیتی میان ایران و کشورهای آسیای مرکزی بوده است. همچنین حمایت ایران از عضویت کشورهای آسیای مرکزی از جمله ترکمنستان برای عضویت در اگو با انگیزه توسعه همکاری‌های اقتصادی و تمایل کشورهای منطقه با انگیزه برقراری و توسعه مناسبات اقتصادی، نقطه عطفی در تسریع توسعه همکاری‌های منطقه‌ای بوده است (علیپور، ۱۳۸۶).

اجرای طرح پروانه گذر مرزی نیز به گسترش همکاری‌ها به خصوص در مناطق مرزی کمک کرد. به خاطر تحقق اهداف این طرح، راه اندازی بازارچه‌های مرزی در دستور کار قرار گرفت تا نیاز ساکنین مرزی دو کشور را برآورده سازد. بدین ترتیب در برخی معابر مرزی دو کشور، تلاش برای ایجاد این بازارچه‌ها آغاز شد. به عنوان نمونه، می‌توان از بازارچه مرزی باجگیران نام برد که در سال ۱۳۷۷ با هدف ایجاد اشتغال مرزنشینان و رونق اقتصادی منطقه تأسیس شد و تا چند سال زمینه فعالیت مشترک اتباع دو کشور را فراهم آورد و از این طریق تماس‌ها و تعاملات میان اتباع مرزنشین دو کشور گسترش چشمگیری

یافت (حاتمی، ۱۳۸۳: مصاحبه حضوری). مجموعه این اقدامات باعث شده حجم روابط اقتصادی دو کشور افزایش قابل توجهی بیابد و از این نظر، ترکمنستان را در رتبه نخست میان کشورهای مشترک‌المنافع قرار دهد. به گفته برخی کارشناسان، حجم روابط اقتصادی دو کشور از ۲۶ میلیون دلار در سال ۱۳۷۱ به ۶۰۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ افزایش یافته است. با توجه به گسترش فزاینده همکاری‌ها و وجود ظرفیت و امکانات مناسب در ۲ کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی و تجاری، این میزان اکنون به عدد ۳/۵ میلیارد دلار رسیده است (خبرگزاری مهر، ۱۳۸۹/۳/۶) که با توجه به پتانسیل‌های دو کشور، امکان افزایش آن نیز وجود دارد (نفت نیوز، ۱۳۸۹/۴/۲۸).

احداث سد دوستی زمینه مشترک دیگری برای همکاری است. از نظر جغرافیایی، شمال شرقی ایران در شمار مناطقی با تنگناهای آبی است که می‌توان با ایجاد سدها و بندهای مخزنی و انحرافی بر روی رودخانه‌های یاد شده، بخشی از نیازهای آن را تأمین کرد (کریمی‌پور، ۱۳۷۹: ۱۲۸). در این راستا سد دوستی مهم‌ترین طرح مشترک دو کشور است که بر روی رودخانه هریرود احداث شده است. این سد گنجایش یک میلیون و هشتصد هزار متر مکعب آب را خواهد داشت و در صورت آبیگری، دریاچه‌ای به وسعت ۵۰ کیلومتر مربع را به وجود خواهد آورد (افراسیابی، ۱۳۸۲: مصاحبه حضوری). اگر چه در نگاه اول رابطه‌ای میان طرح گذر مرزی و سد دوستی وجود ندارد، ولی برخی از کارشناسان معتقدند در صورت آبیگری سد دوستی و رونق کشاورزی در زمین‌های پایین دست سد، احتمالاً در سال‌های آتی شمار تردهای مرزی از طریق استفاده از تسهیلات پروانه گذر برای انجام کارهای کشاورزی و تجاری مشترک افزایش خواهد یافت.

۳-۳: افزایش روابط حسن همجواری

رفت و آمدها و مراودات فزاینده‌ای که به دنبال اجرای طرح گذر مرزی شکل گرفت، به تدریج زمینه تبادل فرهنگی و نزدیکی سیاسی را موجب شد. یکی از این موارد، برگزاری منظم اجلاس کمیسیون‌های مشترک همکاری‌های اقتصادی میان جمهوری اسلامی ایران و ترکمنستان می‌باشد. گفتنی است از زمان استقلال ترکمنستان و آغاز روابط ایران با این کشور تا کنون، تعداد ۱۰ اجلاس کمیسیون اقتصادی مشترک میان دو کشور برگزار گردیده است (سایت اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، ۱۳۸۹/۲/۱۱). همچنین از آن زمان تعداد ۷ اجلاس مشترک کنسولی بین ایران و ترکمنستان با حضور نمایندگان حوزه‌های مختلف کنسولی، گمرکی، حمل و نقل و مبارزه با مواد مخدر دو کشوانجام شده است (خبرگزاری مهر، ۱۳۸۹/۳/۶).

موضوع مهم‌تر اینکه روند موفق صدور پروانه‌های گذر در دو کشور و روابط دوستانه سیاسی و دیگر اهداف جمهوری اسلامی باعث شد تا ایران در خرداد ۱۳۷۷ به‌طور یک‌جانبه برای کلیه اتباع ترکمن که قصد سفر به شهرهای کشورمان را داشتند لغو روادید کند. این جریان را که تا سال ۱۳۸۱ ادامه داشت و باعث افزایش تعداد مسافران ترکمن در ایران شد می‌توان به عنوان نشانه‌ای از ذهنیت مثبت و نظر دوستانه‌ای دانست که بویژه از طرف ایران و در جهت توسعه روابط بر اساس حسن همجواری اتفاق افتاده است.

یکی دیگر از موارد حسن همجواری، آمار بالای دیدارهای مقامات عالی‌رتبه و محلی دو کشور است. بر اساس اطلاعات موجود، تعداد ملاقات‌های مقامات عالی‌رتبه دو کشور تا کنون، نزدیک به ۶۵ مورد بوده است که این تعداد به انضمام ملاقات‌های متعدد مسئولین محلی و مرزی، نشانه‌ای از روابط مناسب و دوستانه دو کشور است. گفتنی است در

اردیبهشت ۱۳۸۱، رئیس جمهور وقت ایران، محمد خاتمی از عشق آباد دیدار کرد و متعاقباً صفر مراد نیازف، رئیس جمهور فقید ترکمنستان در اسفند ماه همان سال به تهران سفر نمود. آخرین بار نیز محمود احمدی نژاد، رئیس جمهور ایران در دی ماه ۱۳۸۸ به ترکمنستان سفر کرد و پروژه خط لوله دوم انتقال گاز ترکمنستان به ایران را افتتاح کرد. خط لوله‌ای که با افتتاح آن، ظرفیت واردات گاز ترکمنستان به ایران به ۲۰ میلیارد مترمکعب در سال افزایش خواهد یافت (پایگاه اطلاع رسانی دولت، ۱۳۸۸/۱۰/۱۷). در طرف مقابل نیز، قربان قلی بردی محمد اف، رئیس جمهور ترکمنستان در فروردین ۱۳۸۹ این سفر را پاسخ داد (خبرگزاری فارس، ۱۳۸۹/۱/۷). در مجموع به نظر می‌رسد به گونه قابل توجهی، اعزام هیأت‌های مختلف به ترکمنستان افزایش یافته و در سال ۱۳۸۷ به ۷۰ هیأت رسیده است (حسینی، ۱۳۸۷).

یکی دیگر از مواردی که می‌توان بر اساس آن در مورد وجود یا عدم وجود حسن همجواری میان دو کشور به قضاوت نشست، مسئله مشکلات و معضلات مرزی است. در این ارتباط می‌توان گفت مرزهای ایران و ترکمنستان در طول سالیان گذشته همواره مرزهای صلح و دوستی بوده و هیچ یک از دو کشور نسبت به هم احساس ناامنی و ناآرامی نداشتند. همسایگی مهم‌ترین وجه تعریف شده برای اشتراکات دو جانبه تاریخی، فرهنگی و دینی بوده و فلسفه دوستی و اعتماد را در ۱۲۰۰ کیلومتر مرزهای مشترک توجیه کرده است.

نتیجه گیری

نواحی مرزی کشورها در مناسبات و همکاری‌های دو جانبه نقش عمده‌ای دارند و مخصوصاً در دوره‌هایی که روابط دو کشور همسایه حسنه است، آثار این روابط در مناطق مجاور مرز بیشتر محسوس است. از آنجا که بین مرزنشینان دو طرف علائق خویشاوندی و روابط تجاری برقرار است، حاکمان کشورهایی که مرزهای طولانی با هم دارند، سعی می‌کنند در سطح ملی نیز روابط خود را به بالاترین سطح برسانند. در چنین مواردی، مرز یک عامل جغرافیایی پرارزش به شمار می‌رود که در تحکیم روابط طرفین، نقش بزرگی بازی می‌کند (معمد نژاد، ۱۳۴۸: ۸۷).

طرح پروانه گذر مرزی یکی از اقدامات مهم در این راستاست که از سال ۱۳۶۸ بین ایران و جمهوری ترکمنستان اجرا شده است. این امر با توجه به وجود مرزهای طولانی بین دو کشور اقدامی مثبت قلمداد می‌شود و به توسعه و پایداری مناطق مرزی کمک کرده و اجرای آن در مناسبات ایران و ترکمنستان تأثیرات زیادی داشته است. تسهیل تعامل ساکنین مناطق مرزی یکی از مهم‌ترین نتایج آن است. می‌توان گفت رفت و آمد مرزنشینان دو کشور به دلیل عدم نیاز به اخذ گذرنامه و رویداد، عدم نیاز به مسافرت و ایاب و ذهاب به شهرهای دورتر جهت گرفتن گذرنامه، کوتاه بودن زمان صرف شده جهت دریافت پروانه گذر و انجام تمامی کارهای آن در مناطق مرزی، پائین بودن هزینه مورد نیاز برای این امر و ... افزایش فراوانی یافته است.

همچنین همکاری متقابل ایران و ترکمنستان در سال‌های گذشته افزایش یافته است که برخی از این همکاری‌ها با اجرای طرح پروانه گذر مرزی ارتباط دارد. از جمله راه اندازی

بازارچه‌های مرزی که بدین منظور پی‌گیری شد تا نیاز ساکنین مرزی دو کشور را برآورده سازد.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که اجرای این طرح و رفت و آمدها و مراودات فزاینده‌ای که به دنبال آن شکل گرفت، به تدریج زمینه تبادل فرهنگی و نزدیکی سیاسی دو کشور را فراهم کرد. این مسئله باعث شده تا اجلاس کمیسیون‌های مشترک همکاری‌های اقتصادی و اجلاس مشترک کنسولی ایران و ترکمنستان تا کنون به طور منظم برگزار شود و دیدارهای متعدد مقامات عالی‌رتبه و محلی را به دنبال داشته باشد.

منابع

- ۱) پایگاه اطلاع رسانی دولت، ۱۳۸۸/۱۰/۱۷ (www.dolat.ir).
- ۲) حسینی، سید فرهاد (۱۳۸۷). **برنده روابط ایران و ترکمنستان**، در: سایت باشگاه تحلیلگران جوان-آریا (www.aryayac.com).
- ۳) خبرگزاری فارس، ۱۳۸۹/۱/۷ (www.farsnews.com).
- ۴) خبرگزاری مهر، ۱۳۸۹/۳/۶ (www.mehrnews.com).
- ۵) خطابی، غلامحسین (۱۳۷۵). **مرزبانی**. تهران: معاونت آموزشی ناجا.
- ۶) دویچ، کارل و دیگران (۱۳۷۵). **نظریه‌های روابط بین‌الملل**، ترجمه وحید بزرگی، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی. جلد دوم.
- ۷) روزنامه رسمی کشور، ۱۳۵۲/۱/۳۰: شماره ۸۲۲۴.
- ۸) سایت اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، ۱۳۸۹/۲/۱۱ (www.iccim.ir).
- ۹) صفدری، محمد (۱۳۴۲). **حقوق بین‌الملل عمومی**، جلد اول. تهران: انتشارات ابوریحان.
- ۱۰) عامری، هوشنگ (۱۳۷۰). **اصول روابط بین‌الملل**، تهران: انتشارات آگاه.
- ۱۱) علیپور، محمد رضا (۱۳۸۶). «روابط اقتصادی ایران و کشورهای آسیای مرکزی». **روزنامه کیهان**. مورخه ۱۳۸۶/۸/۳.
- ۱۲) کریمی‌پور، یداله (۱۳۷۹). **مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)**. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تربیت معلم.
- ۱۳) **مباحثی از مرزبانی** (۱۳۷۷). سطح ۱. تهران: معاونت آموزشی ناجا.
- ۱۴) مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۶). **بازیگران کوچک در بازی بزرگ**، ترجمه سید عباس احمدی، تهران: انتشارات معین.
- ۱۵) مصاحبه با منصور افراسیابی (۱۳۸۲). کارشناس افغانستان در وزارت امور خارجه.
- ۱۶) مصاحبه با ایرج حاتمی (۱۳۸۳). رئیس شورای اسلامی شهر باجگیران.
- ۱۷) مصاحبه با محمد محمدخانی (۱۳۸۳). عضو شورای اسلامی شهر باجگیران.
- ۱۸) مصاحبه با سعید مرادی مقدم (۱۳۸۳). بخشدار لطف‌آباد.
- ۱۹) مصاحبه با حسین سلطانی (۱۳۸۳). بخشدار بخش مرکزی سرخس.

۲۰) معتمدنژاد، کاظم (۱۳۴۸). **جغرافیای سیاسی**، تهران: دانشگاه تهران.

۲۱) نفت نیوز، ۱۳۸۹/۴/۲۸ (www.naftnews.net)

- 22) Report In the Echo of Iran, New Republics – problems of recognition. Vol. XXXVI. No 12. (47), December 1991
- 23) Ettelaat International, Iran signs trilateral agreement with Turkmenistan and Armenia. No 246. London, Tuesday 6th June 1995

